La singularitat territorial reflectida en una particularitat lingüística: sobre un escampament regressiu en el català insular*

Territorial singularity reflected on a linguistic particularity: about a regressive assimilation in insular Catalan

Pep Serra
Universitat de Girona
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
pep.serra@udg.edu

CC BY NC SA

Received: 12.VI.2015
Accepted: 6.VI.2016

Abstract

The absence of the first person morpheme in the Indicative Present in balearic Catalan and *alguerès* generates some «impossible» final consonant clusters. It seems, however, that speakers don't see this final consonants such as codes of precedent vowel but as a kind of openings of an «extrasegmental morpheme» because, when there are several consonants, it produces a regressive assimilation of articulation point between the consonants of this hypothetical coda. This curious intrasyllabic assimilation contravenes general principles, and in Catalan only occurs in these dialects: is a tiny but common

* Aquest treball, que aprofita materials inèdits d'algunes meves recerques de fa alguns anys, s'inscriu en el projecte *Lengua, identidad y cohesion social: el paradigma de los territorios de frontera linguistica* (FFI2014-53589-C3-1-R) finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España.

Ianua. Revista Philologica Romanica
Vol. 17, monographic issue (2017): 73–88
ISSN 1616-413X
http://www.romaniaminor.org/ianua/

© Romania Minor

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

language feature that allows to reflect, perhaps, the particularity of insular territories.

Keywords: Catalan language, dialectal phonetic features, linguistic singularity.

Resum

L'absència del morfema de la primera persona del present de l'indicatiu en el català de les Balears i en l'alguerès genera alguns grups consonàntics finals «impossibles». Sembla que els parlants, tanmateix, no veuen aquestes consonants finals com a codes de la vocal anterior sinó com a obertures d'una mena de «morfema extrasegmental», ja que quan s'hi agrupen diverses consonants es produeix un escampament regressiu del punt d'articulació entre aquestes consonants de la hipotètica coda. Aquest curiós escampament intrasil·làbic contravé els principis generals, i en català només es produeix en aquests dialectes: es tracta d'un minúscul però freqüent tret lingüístic que permet, tal vegada, reflectir la particularitat dels territoris insulars.

Paraules clau: llengua catalana, trets fonètics dialectals, singularitat lingüística.

Índex

1 Introducció
2 Obertures que semblen codes
3 Nucli extrasegmental *vs*. obertura especial
Referències bibliogràfiques

1. Introducció

Com és sabut, l'estructura prosòdica es construeix primer a partir dels elements que se situen en les posicions més baixes de la jerarquia prosòdica: les mores i les síl·labes. Hem vist també que és a través d'aquests constituents que s'estableixen els lligams entre l'estructura prosòdica i les propietats segmentals reunides en les posicions de l'esquelet temporal. Si un segment, una posició temporal amb propietats segmentals, no s'incorpora a l'estructura prosòdica, s'haurà produït una violació del principi ASSOCIEU$_{SEG}$. Paral·lelament, si una determinada estructura prosòdica no es pot connectar amb un segment present a la representació, el sistema haurà de recórrer a la introducció d'estructura segmental epentètica. La introducció d'aquesta estructura constituirà una violació de MORF$_{SEG}$ perquè l'element introduït, vocàlic o consonàntic, no pertany al morfema i es justifica només per les exigències prosòdiques.

El marc que acabem de presentar defineix, doncs, uns determinats lligams entre l'estructura prosòdica i l'estructura segmental i, al mateix temps, estableix uns dominis clars que fan possible l'existència independent d'aquestes estructures. Un element es pot relacionar només amb l'estructura

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.org/ianua/

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

segmental i evitar qualsevol connexió amb l'estructura prosòdica. Aquest és el cas dels elements que es descriuen com a extrasil·làbics. El recurs al caràcter extrasil·làbic en l'anàlisi de fets que es relacionen amb els segments que se situen en els extrems d'un domini és habitual en les descripcions dels sistemes lingüístics. Volem ocupar-nos ara, però, d'una altra opció possible: l'existència d'elements que només es justifiquen en l'estructura prosòdica i no presenten cap mena de lligam amb propietats segmentals. D'aquesta mena d'elements en direm *extrasegmentals*, i defensarem aquest estatut per al morfema de temps de les formes de primera persona del present d'indicatiu dels verbs en el català balear i en l'alguerès.

Organitzem la discussió de la manera següent: primer, demostrarem que els grups consonàntics excepcionals que apareixen en aquestes formes verbals no se situen a la coda sinó a l'obertura d'una síl·laba que té per nucli l'element extrasegmental, i estendrem l'anàlisi a les consonants simples; en segon lloc, valorarem una hipòtesi alternativa que prescindeix de l'element extrasegmental i atribueix la presència de l'obertura a un mecanisme de llicenciament; finalment, ens fixarem en les neutralitzacions de la sonoritat que afecten les consonants finals i veurem que no contradiuen la hipòtesi inicial que hem adoptat.

2. Obertures que semblen codes

En balear i en alguerès es donen uns grups consonàntics força complexos en posició final en les formes verbals de primera persona del present d'indicatiu. Aquests grups comparteixen dues propietats que recomanen que no se'ls consideri com a segments pertanyents a la coda: d'una banda, són excepcionals respecte dels patrons sil·làbics bàsics, que admeten només una consonant en la posició de coda d'aquestes variants,[1] i, de l'altra, presenten una sonicitat creixent i no respecten, per tant, les restriccions que imposa el principi de seqüenciació de la sonicitat.

Un altre conjunt de propietats recurrents d'aquests grups consonàntics fa aconsellable atribuir els segments a la posició d'obertura. En els grups màxims, que són de tres consonants, les consonants segona i tercera del grup constitueixen sempre una obertura be'n formada: presenten un grau creixent de sonicitat i formen una combinació acceptable en català. Exposarem l'anàlisi general d'aquestes formes verbals a partir de l'evidència que presenta el mallorquí. Pretenem, però, que la mateixa hipòtesi explica els fets essencials del balear i de l'alguerès. En la secció següent estudiarem les formes verbals de primera persona d'aquesta variant i n'extraurem informació que ens permetrà afermar la hipòtesi que defensem ara sobre les formes mallorquines. Ens fixem, doncs, per començar, en les formes de (1), que reflecteixen pronúncies del mallorquí i on hem marcat el límit de síl·laba adjacent al grup consonàntic. Els

[1] Jiménez (1996) presenta un estudi dels grups consonàntics finals del valencià que pot explicar també part dels fets que es donen en alguerès i en balear. El treball de Dols (1993a) és una anàlisi de les codes del mallorquí, de la complexitat que accepten i dels processos segmentals que registren.

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

grups consonàntics finals presenten dos elements en les formes de la primera columna (1a) i tres en les de la segona (1b).[2]

(1)

a		*b*	
'kɔ.pɾ	cobr	'ən.tɾ	entr
'me. dɾ	medr	ə'ʃam.pl	eixampl
'lɔ.kɾ	logr	'viŋ.kl	vincl
ə'le.kɾ	alegr	'iŋ.fl	infl
iŋvo'lu.kɾ	involucr	'kom.pɾ	compr
ən'so.fɾ	ensofr		
əŋko.fɾ	encofr		

(Bibiloni 1983, 182–183)

La combinació dels dos fets coincidents que acabem de remarcar, la restricció a una determinada forma verbal i l'adequació al model d'obertura possible, són el punt de partida de l'anàlisi que defensarem. Demostrarem que la solució que exigeixen aquests grups consonàntics ha de partir de la de Dols (1993a,b), que resumeix el paràgraf que reproduïm tot seguit.

> en los finales de las primeras personas del catalán de Mallorca […] aparece una unidad M que domina una posición silábica correspondiente al núcleo pero que no se llena de contenido fónico.

(Dols 1993b, 25)[3]

Tal com ja hem avançat, en aquest treball caracteritzem l'element que apareix en posició final de les formes verbals com un morfema extrasegmental, una unitat amb estructura prosòdica però sense contingut segmental. Abans de discutir més detalladament la naturalesa d'aquest element, presentem un altre fet que avala la consideració dels grups consonàntics que hem vist a (1) com a obertures. La forma verbal ['vəl.l] *vetl* confirma que s'observa també en aquest cas la restricció que prohibeix les obertures /dl/–/tl/. La combinació [tl] no constitueix una obertura vàlida, i el límit de síl·laba ha de separar el grup. Com que les dues consonants no es poden associar a l'obertura, la pronúncia no pot ser *['və.tl] i la consonant que queda en posició de coda s'ha d'assimilar a la lateral següent. Una situació semblant es reprodueix en els exemples de (2), que

[2] Les pronúncies mallorquines les hem recollit, principalment, de Bibiloni (1983). Hem consultat també Alcover & Moll (1929–1932) i els treballs de Dols (1993a,b) i Recasens (1991).

[3] Trobem també versions més informals del mateix plantejament en altres estudis descriptius. Vegeu, per exemple, Coromines (1953): «El balear i l'alguerès sortiren del pas d'una altra manera, generalitzant les formes sense desinència i dient *entr*, *parl*, etc., el mateix que *am* o *cant*.» També Bibiloni (1983, 182): «[…] l'existència de la desinència zero a la primera persona del present d'indicatiu fa que en el llenguatge de Mallorca es donin uns grups consonàntics insòlits en els altres dialectes.» Dols esmenta el treball de Goldsmith (1990) com a font d'una anàlisi semblant a la que presenta. Hem pogut llegir en aquest treball una referència a un procés relacionat amb el que discutim a Goldsmith (1990, 147).

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.org/ianua/

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

contenen grups consonàntics heterosil·làbics amb la primera consonant assimilada a la segona.

(2)

'kat.t	capt	'pal.l	parl
ə'tset.t	accept	iɲ'ʒet.t	inject
ə'dot.t	adopt	'miŋ.f	minv
pɾo'ʒet.t	project	'məɲ.ʃ	menj
		'peɲ.ʃ	penj

Defensem, per tant, que la representació del morfema de temps present en les formes verbals de (1) i (2) és, essencialment, la que es proposa a Dols (1993*a* i *b*). Es tracta d'un morfema que aporta informació de temps i mode i que té una forma fonològica no habitual. En general, els morfemes es poden identificar, en la seva forma fonològica, a partir d'un conjunt de propietats que inclou propietats prosòdiques —sil·làbiques i accentuals— i propietats segmentals. Aquest darrer tipus de propietats, els trets fonològics que combinats constitueixen la base que dirigeix la producció i percepció dels segments, no són presents en el conjunt de propietats fonològiques del morfema temps de les formes verbals que analitzem. Hem de dir, també, que un morfema sense trets segmentals complica el sistema, perquè els indicis de la seva presència són molt menys evidents del que és habitual. És sobretot per això que podem entendre per què els morfemes sense trets segmentals són poc freqüents.

En el cas que estudiem, el morfema està format per un nucli sil·làbic sense contingut segmental. Interessa subratllar, però, que no es tracta d'una posició de l'esquelet temporal a punt per acollir els trets segmentals que el sistema introdueix per defecte. El morfema que estudiem es caracteritza per l'absència de propietats segmentals. En l'esquema de (3) indiquem aquesta situació amb el símbol '#'. La representació òptima que es relaciona amb la pronúncia ['əntɾ] *entr* ha associat el nucli extrasegmental # a la posició de nucli de la síl·laba i el grup [tɾ] a l'obertura. Com que tots els elements, inclòs el nucli extrasegmental, han estat associats, no s'ha violat el principi $\text{ASSOCIEU}_{\text{SEG}}$. L'altre principi que considerem en l'esquema, MORF_{SEG}, tampoc no s'ha contradit, perquè no s'ha introduït material epentètic. La segona representació de (3) viola el primer principi perquè no ha associat el nucli, que és extrasegmental però no extraprosòdic i reclama la seva incorporació a la síl·laba. En aquesta representació, el grup [tɾ] s'ha incorporat a la coda. L'última representació de l'esquema ha substituït el nucli extrasegmental per una vocal epentètica. Aquesta operació ha derivat en dues violacions de principis diferents. La no-associació de # és una violació del principi $\text{ASSOCIEU}_{\text{SEG}}$ i amb la introducció de [ə] es contradiu MORF_{SEG}.

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

(3)

candidats	ASSOCIEU$_{SEG}$	MORF$_{SEG}$
☞ 'ən.tɾ #		
'əntɾ. #	*!	
'ən.tɾə	*!	*

En el treball de Dols & Wheeler (1996) es rebutja l'anàlisi que acabem de presentar per la dificultat que veuen els autors de combinar l'explicació de les formes com ['əntɾ] i la de les formes que exigeixen epèntesi com ara ['aspɾə] *aspre*, que parteix d'un radical /'aspɾ/.

> Si acceptàssim que fos únicament un element de la categoria *síl·laba* (σ) (tot i amb el Nucli buit) el que llicenciàs una Obertura, trobaríem força difícil de distingir entre els idiomes en què les consonants subjacents no incorporades inicialment se sil·labifiquen mitjançant l'epèntesi (com el català continental, l'occità o el castellà) i aquells en què les consonants no incorporades inicialment apareixen com a Codes complexes superficials, com l'anglès o el francès contemporani.
>
> (Dols & Wheeler 1996, 55)

El problema, tal com el plantegen, és important, perquè fins i tot en el mateix sistema del mallorquí podem trobar les formes ['əntɾ] i ['aspɾə]. En la proposta que defensem, però, no hi ha, ben mirat, cap dificultat per resoldre les dues formes. El contrast entre la solució de ['əntɾ] i la de ['aspɾə] s'ha d'atribuir a les formes bàsiques originals, que són /'əntɾ+#/ i /'aspɾ/, respectivament. La gramàtica del sistema garanteix que s'introduirà material epentètic, en concret una vocal epentètica [ə], quan la sil·labificació dels segments ho exigeixi. Aquesta és la manera que hem definit com a bàsica en un sistema de principis que situa ASSOCIEU$_{SEG}$ per sobre de MORF$_{SEG}$ en la jerarquia.

Hem d'examinar ara una restricció que afecta l'element extrasegmental. És sabut que els elements extraprosòdics —extrasil·làbics o extramètrics— poden aparèixer només en els límits dels dominis, en posicions perifèriques. Sembla que la mateixa limitació afecta els elements extrasegmentals. El destí dels segments que acompanyen l'element # varia segons el context adjacent. Tal com es pot apreciar en els exemples de (4), si segueix un segment vocàlic ocupa la posició de nucli que ha hagut d'abandonar l'element extrasegmental (4a).[4] Si segueix una consonant, la solució que aplica el sistema és força dràstica: no es justifica la introducció de material epentètic i el destí de la consonant o consonants que eren a l'obertura serà el mateix que tenen, en general, les consonants finals del mallorquí (4b): la simplificació del grup i l'assimilació.[5]

[4] De fet la sil·labificació com a obertures dels grups de consonants que queden en posició final es produeix regularment en mallorquí: [ˌkampu'mit] *camp humit*, [ˌalti'ɣɾɔs] *alt i gros*.

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.org/ianua/

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

(4)

a		*b*	
ə,tsettə'ʃɔ	accept això	ə,tseddob'bes	accept doblers
,əntrə'ʃɔ	entr això	,əm'pɾunəs	entr prunes
ə,ʃamplə'ʃɔ	eixampl això	ə,ʃam'pɾɔw	eixampl prou

En l'estudi dels fets que hem presentat, Dols & Wheeler (1996) adopten una anàlisi que no fa ús del morfema extrasegmental que defensem. Aquests autors recorren a un mecanisme especial, el *llicenciament d'obertures*, que permet l'aparició d'obertures que no s'associen a cap síl·laba:

> En el nostre cas, doncs, proposam que allò que és llicenciat pel cantó d'un domini prosòdic, en les llengües que no practiquen l'epèntesi, és senzillament una Obertura, no incorporada a cap categoria prosòdica de nivell superior.
>
> (Dols & Wheeler 1996, 55)[6]

El problema que presenta aquest enfocament és la dificultat de restringir les possibilitats de llicenciament a les formes verbals de primera persona del present de l'indicatiu. Els estudis que han defensat propostes semblants volen resoldre una situació general en la llengua que analitzen: la presència reiterada d'una consonant o d'un grup de consonants que, malgrat que se situen en posició final, no són considerades com a elements pertanyents a la coda en l'aplicació regular dels processos fonològics. No s'observa, en el treball de Dols & Wheeler (1996), cap intenció de limitar les possibilitats d'aparició d'una obertura final sense nucli a les formes verbals que hem considerat. Ben al contrari, aquests autors aprofiten l'extensió de l'anàlisi a totes les formes de la llengua per explicar el comportament de les consonants finals en els processos d'assimilació (p. 60–62). Assumeixen plenament, per tant, la generalització de l'anàlisi a totes les consonants que se situen a l'extrem d'un domini prosòdic:

> Una conseqüència de la nostra proposta […] és que no és només una consonant *flotant* la que s'associa a una Obertura llicenciada per un domini prosòdic, sinó senzillament una consonant qualsevol.
>
> (Dols & Wheeler 1996, 61)

[5] Vegeu l'anàlisi de les solucions d'aquests grups de consonants en mallorquí a Dols (1993a,b), Mascaró (1986), Palmada & Serra (1991; 1993) i Palmada (1994a). Vegeu també a Bibiloni (1983) la descripció dels resultats dels contactes. Recasens (1991a, 350) observa un comportament diferent en les formes verbals no finals de l'alguerès: «L'alguerès sembla mantenir les tres consonants de les terminacions verbals davant de consonant del mot següent.» I també, a Recasens (1991a, 344): «L'alguerès, per la seva banda, mostra acabaments verbals integrats per *r* precedida de consonant isosil·làbica; la realització fonètica des grups de tres consonants en aquest cas presenta el manteniment de *r* amb possible epèntesi vocàlica entre C2 i C3.»

[6] Aquests autors observen que s'han proposat teories semblants en els treballs de Burzio (1988) i Kaye (1990) i reconeixen en l'estudi de Gussmann (1992) el punt de partida essencial de l'anàlisi que defensen.

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

Si seguíssim aquesta proposta no tindríem manera d'explicar el caràcter excepcional dels grups consonàntics finals de les formes de primera persona del present d'indicatiu. No tindríem tampoc cap mecanisme capaç de distingir entre ['ɔntr] *entr*, que no necessita la introducció de material epentètic, i ['aspɾə] *aspre*, que sí que requereix l'afegiment d'una vocal.[7] La proposta de Dols & Wheeler aplicada a l'anàlisi del mallorquí no recull, doncs, l'associació entre el fet sil·làbic observat i la presència d'un determinat morfema. L'anàlisi alternativa proposada a Dols (1993a,b) i la versió d'aquesta anàlisi que hem defensat aquí, en canvi, estan d'acord amb l'estratègia que segueix Goldsmith (1990) en l'explicació d'una excepció en les restriccions que afecten les fricatives de l'anglès en posició final de mot. L'excepció es relaciona amb la presència d'una [T] en formes com *fifth* o *twelfth* i com *length* o *width*, en contrast amb l'absència sistemàtica de punts d'articulació marcats en les fricatives finals. La limitació de les excepcions a formes que mantenen relacions morfològiques avala, tal com ho veu Goldsmith, una anàlisi com la següent:

> Clearly there is a generalization here, of which the weakest possible is that the *-th* is a separate morpheme. We may state the connection between the otherwise exceptional distinctive point of articulation and the presence of a distinct morpheme by saying that the dental point of articulation is licensed word-finally by the suffixal morpheme itself, rather than by canonical syllable-internal structure or by the regular word-final extrasyllabicity.
>
> (Goldsmith 1990, 147)

L'estudi de les formes alguereses de la primera persona del present d'indicatiu reclama una anàlisi paral·lela a la que hem defensat per a les formes del mallorquí. En la secció que segueix podrem veure que les representacions de l'alguerès no s'adiuen amb la proposta de Dols & Wheeler (1996) perquè hi ha indicis clars que obliguen a distingir entre les consonants finals de les formes de primera persona del present d'indicatiu i les altres consonants que apareixen en posició final.

3. Nucli extrasegmental *vs.* obertura especial

Volem ocupar-nos ara de les formes de primera persona del present d'indicatiu en el català de l'Alguer. L'anàlisi que proposem és la mateixa que hem defensat per a les formes baleàriques i per tant no cal repetir-lo. L'interès de les formes alguereses es concreta en la contribució que fan a la valoració de les dues hipò-

[7] Alsina (1990) proposa marcar els elements verbals com a excepcions a la regla d'epèntesi, una solució que explica només en part els fets que s'observen: «En aquests dialectes, la 1a. p. s. P. I. (i també les tres persones del singular del present de subjuntiu, en els parlars més arcaïtzants) no presenta mai una vocal darrera el radical, encara que aquest acabi en un grup consonàntic que en la morfologia nominal exigiria l'addició d'una vocal epentètica [ə] (p. ex., *mostr* o *sembr* al costat de *nostre o desembre*). En un primer estadi, respecte a la gramàtica del català clàssic, aquest canvi a les formes fonètiques es pot interpretar simplement com la incorporació a la gramàtica dels dialectes insulars d'una regla de redundància que marca les formes de la 1a. p. s. P. I. de totes les conjugacions i de present de subjuntiu de la primera conjugació com a excepcions a la regla d'epèntesi vocàlica.» (p. 105)

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.org/ianua/

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

tesis que hem esmentat. Veurem que el comportament de les consonants finals de les formes verbals que estudiem es pot descriure adequadament si s'admet que van seguides d'un nucli extrasegmental. Les altres consonants finals del sistema, les que són realment finals, queden al marge dels processos que afecten les consonants del primer grup. L'anàlisi de Dols & Wheeler (1996), que defensa que totes les consonants finals es troben en posició d'obertura, no pot explicar aquesta divisió de comportaments.

En alguerès, les formes verbals de primera persona del present d'indicatiu no presenten cap segment que es pugui associar a la informació de temps i mode. Es reprodueix, doncs, la situació que hem vist en la secció anterior a propòsit de les formes mallorquines. El grup d'exemples que considerem a (5) està constituït per formes verbals de present d'indicatiu que acaben en un grup de dues consonants; la forma d'infinitiu corresponent és a la segona columna. Recordem que l'anàlisi que hem defensat situa un morfema extrasegmental al final de cada forma; així ['kant] és ['kan.t#] i ['ɔpɾ] és ['ɔ.pɾ#].

(5)

'kant	canto	kan'ta	cantar
'kor	corro	ku'ri	córrer
'ɔpɾ	obro	u'bɾi	obrir
'pɛlt	perdo	'pelda	perdre
'rent	rento	ran'ta	rentar
'rump	rompo	rum'pi	rompre
a'gwalt	aguardo	agwal'da	aguardar[8]

Les formes verbals que recollim tot seguit a (6) tenen una única consonant en posició final però incorporen també un morfema extrasegmental. Així, [a'kuʎ] és [a'ku.ʎ#] i la lateral palatal, com totes les consonants finals dels exemples que segueixen, es troba en una posició que es pot caracteritzar com a intervocàlica. El caràcter intervocàlic no deriva, pel que fa a l'element extrasegmental, de la presència de trets segmentals vocàlics sinó més aviat del caràcter sil·làbic o nuclear del morfema:

(6)

a'kuʎ	acullo	aku'ʎi	acollir
'buʎ	bullo	bu'ʎi	bullir
'futʃ	fujo	fu'ʒi	fugir
ku'neʃ	coneixo	ku'neʃaɾ	conèixer
ʎu'eʃ	llueixo	ʎu'i	lluir

[8] Les formes algueresques que incloem en aquest treball procedeixen de Kuen (1932–1934), Alcover & Moll (1929–1932), Sanna (1988) i Recasens (1991a); hem pogut contrastar les pronúncies en una visita a l'Alguer l'any 1995. Considerem també, aquí, les formes verbals de les conjugacions segona i tercera que admeten un tractament sincrònic conjunt. En la grafia de les formes algueresques hem utilitzat les grafies generals corresponents. Hem transcrit com a oclusives [b], [d] i també [g], en aquest cas seguint Recasens (1991a, 235).

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

ma'ɾeʃ	mereixo	ma'ɾeʃaɾ	merèixer
min'teʃ	mentei-xo	min'ti	mentir
'muɲ	munyo	mu'ɲi	munyir
'naʃ	neixo	'naʃaɾ	nèixer
pal'teʃ	parteixo	pal'ti	partir
pa'ɾeʃ	pareixo	pa'ɾeʃar	parèixer
ra'sif	rebo	rasi'vi	rebre
'rom	dormo	ru'mi	dormir
'tim	temo	ti'mi	témer

Abans d'entrar en l'exposició de l'argument que avala l'anàlisi de les formes verbals que defensem, hem d'estudiar un procés que afecta la lateral alveolar [l] en posició d'obertura sil·làbica en alguerès. La descripció mínima d'aquest procés és que qualsevol [l] en posició d'obertura passa a ser [ɾ]. Es tracta d'un canvi que comparteix molts elements amb el procés que explica l'alternança [sa'guɾ]-[sa'guls] en la mateixa variant. Les diferències entre els dos processos es concreten en el sentit del canvi, de [l] a [ɾ] en un cas i de [ɾ] a [l] en l'altre, i en la posició sil·làbica implicada, l'obertura o la coda. El procés que ens interessa ara, el pas de [l] a [ɾ] a l'obertura, té l'origen en la fonologia del sard.[9] Les descripcions que n'hem trobat no contenen cap referència a l'estructura sil·làbica i esmenten separadament els contextos de canvi. Recasens (1991a) resumeix aquesta visió clàssica que deixa la síl·laba al marge:

> és possible que el canvi hagi estat afavorit per la fonètica dels parlars sards, que solen transformar en *r* la *l* intervocàlica, postconsonàntica iso-sil·làbica i preconsonàntica heterosil·làbica.
>
> (Recasens 1991a, 313)

L'últim context que esmenta Recasens, el preconsonàtic heterosil·làbic, no és un context de canvi en alguerès, i sembla encertada l'explicació que dóna aquest autor a l'exclusió d'aquest context en el pas del sard al català.[10] De fet, malgrat que hi ha acord en la caracterització de la lateral alveolar algueresa com a no velaritzada, també és cert que el caràcter velar s'accentua típicament en les posicions final absoluta de mot i preconsonàntica. La presència d'un cert grau de velaritat en la [l] algueresa en aquesta posició la pot haver protegit del canvi. Una visió sincrònica no pot passar per alt, però, que els contextos que acabem d'esmentar, final absolut de mot i preconsonàntic, es poden reunir en una descripció única com a *posició de coda sil·làbica*. Direm doncs que, en alguerès, les [l]

[9] El pas de [l] a [ɾ] és caracteritzat com un afebliment articulatori que es concreta en una reducció de la superfície i de la durada del contacte apicoalveolar a Recasens (1991a, 313).

[10] Recasens (1991a: 313) afirma: «L'alguerès conserva la realització lateral en les posicions final absoluta de mot i preconsonàntica, possiblement a causa de la naturalesa més velaritzada de /l/ en ambdós contextos.»

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.org/ianua/

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

que són a la coda no passen a [ɾ]. De la mateixa manera, i més adequadament, la consideració de l'estructura sil·làbica en la descripció ens permet expressar de manera conjunta els contextos de canvi. Les posicions intervocàlica i postconsonàntica isosil·làbica es poden incloure en l'expressió *posició d'obertura sil·làbica*, així podem dir que les [l] que són a l'obertura passen a [ɾ]. Les alternances de (7) il·lustren el procés. L'afegiment del morfema de femení a (7a) i de diminutiu a (7b) fa que la [l] que era a la coda passi a ocupar la posició d'obertura de la nova síl·laba, que té per base el sufix, i el procés que estudiem explica el pas a [ɾ]:

(7)

a.	'mal	mal	'maɾa	mala
	'anʒal	Àngel	'anʒaɾa	Àngela
b.	ʎan'sɔl	llençol	ʎansu'ɾet	llençolet
	bɾu'kal	brocal	bɾuka'ɾet	brocalet

L'alternança que hem pogut observar en els elements nominals de (7) no es dóna en les formes verbals de (8). La [l] original no apareix mai en posició final, i en el seu lloc trobem sempre [ɾ]. Allà on esperaríem ['umpl], ['uŋfl] i ['fil] trobem formes amb [ɾ]:

(8)

'umpɾ	omplo	um'pɾi	omplir
'uŋfɾ	inflo	uŋ'fɾa	inflar
'fiɾ	filo	fi'ɾa	filar

Seria fàcil atribuir a l'analogia la presència de [ɾ] allà on esperaríem trobar [l]. La consciència d'una relació morfològica estreta entre els dos elements podria haver convençut els parlants de la conveniència i l'oportunitat d'una forma única en el radical. Però si decidim acceptar aquesta visió com a explicació de l'absència d'alternança en els exemples de (8) no haurem acabat la feina. Quedarà pendent l'explicació del comportament diferent de les formes nominals respecte de les verbals. Podem decidir que l'analogia té prou poder per explicar la presència d'una [ɾ] procedent de [l] en posició de coda a (8), però haurem de trobar la manera d'entendre per què el seu poder només és efectiu en els elements verbals.

És el moment de tornar a l'anàlisi que hem proposat per explicar les formes de la primera persona del present d'indicatiu. Els exemples que acabem de veure a (8) contenen un morfema extrasegmental tal com indiquem a (9). La presència d'aquest morfema explica l'associació de la lateral a l'obertura i fa possible el pas a [ɾ].

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

(9)

'um.pl# →	'um.pɾ# →	omplo
'uŋ.fl# →	'uŋ.fɾ# →	inflo
'fi.l# →	'fi.ɾ# →	filo

La comparació del darrer exemple de (9), ['fiɾ] *filo*, i la forma nominal ['fil] *fil* ens permet resumir l'aportació de les dades que discutim a la tria entre la presència d'un morfema extrasegmental i el reconeixement d'un mecanisme especial que llicencia les consonants finals com a obertures. Si adoptem el mecanisme proposat per Dols & Wheeler (1996), no tindrem manera de distingir entre la forma verbal, que registra el canvi de [l] a [ɾ], i la forma nominal, que no canvia. En tots dos casos la lateral s'associarà a una obertura llicenciada i la posició en la síl·laba serà, doncs, la mateixa en un cas i en l'altre. L'anàlisi que proposem només situa a l'obertura la lateral de la forma verbal ['fiɾ] (['fi.ɾ#]) perquè el morfema extrasegmental és exclusiu d'aquestes formes; així podem entendre per què el pas a [ɾ] no es dóna en la forma nominal ['fil].

Abans ja hem argumentat que l'analogia és una explicació insuficient de la presència de [ɾ], en lloc de [l], en les formes verbals. Aportem ara més elements per reforçar aquest plantejament. Sense encetar un estudi de l'evolució històrica de les formes verbals que estudiem, considerarem aquí les conclusions que reporten dos estudiosos que s'han fixat en l'evolució diacrònica dels fets que ens interessen. D'una banda, Contini (1987) informa que el procés de canvi de [l] per [ɾ] és relativament recent en el català de l'Alguer i, en tot cas, posterior a la caiguda de les vocals finals:

> Pour le parler catalan d'Alguero, le passage -l- > -r- est dû, vraisemblablement à l'influence du Sassarien […]. Il représente en effet une exception dans le domaine catalan où -L- originaire est conservé […]. Son caractère récent est démontré par la permanence d'anciens -l- intervocaliques devenus implosifs par la chute des voyelles finales: ex. [pel] 'poil', [sal] 'sel', [mel] 'miel' auxquels répondent à Sassari et Sorso: ['pɛɾu], ['saɾi], ['mɛɾi].
>
> (Contini 1987, 353)

Alsina (1990), per altra banda, fa una anàlisi conjunta de les formes verbals que estudiem aquí i les formes de present de subjuntiu. Per explicar aquestes darreres defensa la presència d'una vocal final que és afectada per una regla d'elisió. En relació amb això comenta:

> Es tracta de les restes sincròniques de la regla de *sincope-apòcope*, que devers els segles VIII o IX provocà l'elisió de les vocals pre-tòniques, posttòniques i finals altres que /a/. Normalment els efectes d'aquesta regla foren absorbits de seguida pel lexicó, de manera que els mots afectats es lexicalitzaren sense la vocal que havien perdut. Això és el que ocorregué si

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.org/ianua/

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

> més no en el cas dels substantius, adjectius i adverbis, i, si només fos per aquestes classes de mots, la regla de síncope-apòcope hauria desaparegut de la gramàtica, un cop hagués produït els seus efectes. Però la morfologia verbal és molt més complexa que la no verbal i s'hi troben alternances que justifiquen el manteniment d'una regla semblant a la de síncope-apòcope.
>
> (Alsina 1990, 96–97)

Nosaltres no defensem cap regla d'elisió sinó l'existència d'un morfema extrasegmental. Ens interessa destacar, però, que la presència d'una [ɾ] en la forma verbal ['fiɾ] *filo* no es pot explicar a partir del manteniment de la vocal final en les formes verbals en el moment que l'alguerès va copiar del sard el procés que canvia [l] per [ɾ].

Hi ha encara un altre canvi, que comparteix molts elements amb el que acabem de descriure, que ens serveix per afermar la hipòtesi de l'existència d'un morfema extrasegmental de primera persona del present d'indicatiu en les formes de l'alguerès i, per extensió, també en les del balear. Es tracta d'un procés que canvia [d] per [ɾ] i que es pot apreciar en els exemples nominals de (10). Les alternances que mostren aquests mots parteixen d'una /d/ original que s'ensordeix quan queda en posició final ([tɾu'bat] *trobat*) i passa a ser [ɾ] en posició intervocàlica ([tɾu'baɾa] *trobada*).

(10)

tɾu'baɾa	trobada	tɾu'bat	trobat
pal'duɾa	perduda	pal'dut	perdut
na'boɾa	neboda	na'bot	nebot
'viuɾa	vídua	'viwt	vidu

Les formes verbals que reunim a (11) presenten [ɾ] i no [t] en posició final ([kuŋ'viɾ] *convido*). Aquest comportament fa recomanable interpretar la consonant final de [kuŋ'viɾ] com un segment que se situa a l'obertura, en context intervocàlic.[11] D'aquesta manera podem explicar per què obtenim el mateix resultat que en les formes [tɾu'baɾa] i [kuŋvi'ɾa]:

(11)

kuŋ'viɾ#	convido	kuŋvi'ɾa	convidar
aŋ'faɾ#	enfado	aŋfa'ɾa	enfadar
'puɾ#	pudo	pu'ɾi	pudir

Hem vist que el procés que afecta les laterals alveolars que són a l'obertura i el que afecta les obstruents alveolars sonores intervocàliques avalen l'anàlisi de les formes verbals de primera persona de l'indicatiu que hem presentat. Com-

[11] El context es defineix, potser, més adequadament com a posició d'obertura si fem cas de les pronúncies [pa'ri] *padrí*, ['ʎara] *lladre*, etc.

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

partim amb Dols & Wheeler (1996) el convenciment que aquestes consonants són a l'obertura. En la nostra anàlisi, però, la bona formació de les obertures s'explica per la presència d'un nucli extrasegmental que identifiquem amb el morfema de temps i mode. En l'anàlisi de Dols & Wheeler (1996) la validesa de les formes resultants depèn d'un mecanisme especial que llicencia les obertures.[12]

Examinem, per acabar, les formes verbals mallorquines que presenten els diftongs finals [ij] i [uw]. Copiem a continuació la descripció que en fa Bibiloni (1983):

> El diftong 'ij es troba a la primera persona del singular del present d'indicatiu dels verbs l'infinitiu dels quals acaba en *-iar*, v. gr. f'ij (jo fio), koŋ'fij/kuŋ'fij (jo confio), əstu'dij (jo estudio), ko'pij/ku'pij (jo copio), etc. El diftong 'uw es troba a la mateixa forma verbal dels verbs l'infinitiu dels quals acaba en *-uar*, v. gr. 'suw (jo suo), ə'fuw (jo afuo), əvə'kuw (jo evacuo).
>
> (Bibiloni 1983, 128)[13]

La defensa que hem fet del caràcter intervocàlic de la consonant final de la forma [kuŋ'viɾ] de l'alguerès ens serveix ara per argumentar a favor del caràcter intervocàlic de les vocals altes que apareixen en posició de marge en les formes mallorquines ['fij] o ['suw]. El reconeixement que els segments [j]/[w] precedeixen un nucli sil·làbic ens permet avançar en una anàlisi que atribueix la seva presència a una estratègia que es relaciona amb el principi OBERTURA i que es coneix tradicionalment per *epèntesi antihiàtica*. Podem dir, així, que l'epèntesi corregeix les violacions d'OBERTURA que es plantegen en les formes originals ['fi.#] o ['su.#]. Les representacions amb epèntesi ['fi.j#] o ['su.w#] estan del tot d'acord amb forma com l'eivissenc *apeiar* i, en general, amb la importància que es reconeix a les intervencions relacionades amb l'epèntesi antihiàtica en les variants balears. Observem també que quan el radical ja acaba amb una vocal alta que se situa en un marge sil·làbic com a [əspə'ja] *espaiar* o a [kɾə'wa] *creuar* no es produeix epèntesi perquè la vocal alta final del radical evita la violació del principi OBERTURA. Les representacions finals de les formes de primera persona del present d'indicatiu d'aquests verbs són [əspə.'j#] *espai* i [kɾə.'w#] *creu* i no han hagut d'incorporar material epentètic.

[12] En paraules dels autors: «Nosaltres proposam aquí que una Obertura pot ésser llicenciada també pel cantó dret de certs dominis prosòdics. El llicenciament d'Obertures a través de dominis prosòdics seria un aspecte parametritzat de la GU. El paràmetre no marcat (de defecte) seria que cap domini prosòdic no llicencia una Obertura (sinó només un Nucli sil·làbic)» (Dols & Wheeler 1996, 54).

[13] Bibiloni transcriu com a semivocals els sons que aquí representem amb els símbols [j] i [w]. Destaquem, per altra banda, que el fet que reporta Bibiloni ha quedat reflectit en l'acord de l'Institut d'Estudis Catalans sobre la grafia d'aquestes formes: «Si el radical acaba en *-e* o *-i* (*crear*, *estudiar*), la persona 1 adopta la terminació *-i*, que forma diftong amb la vocal final del radical: *crei*, *estudii*. No adopten desinència els radicals abats en *-i* consonàntica (precedida de vocal): *espai*(*ar*), *remei*(*ar*), *enjoi*(*ar*), *alui*(*ar*) [...]. Si el radical acaba en *-o* o *-u* (*incoar*, *suar*), la persona 1 adopta la terminació *-u*, que forma diftong amb la vocal final del radical: *incou*, *suu*. No adopten desinència els radicals acabats en *-u* consonàntica (precedida de vocal): *encau*(*ar*), *creu*(*ar*), etc.» (IEC 1992, 100).

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.org/ianua/

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

La presència d'una [ɾ] en posició final d'algunes formes verbals avala també la hipòtesi que associa aquest segment a l'obertura. En relació amb aquesta situació, Bibiloni (1983) afirma:

> En el parlar de Mallorca no es pronuncia la *-r* final més que en casos molt comptats: A la primera persona del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació en *-rar:* 'plɔɾ, 'tiɾ, 'miɾ, es'peɾ, cɔnsi'ðeɾ, tɔ'leɾ, pre'paɾ, prɔ'kuɾ, etc.
>
> (Bibiloni 1983, 166)

La presència d'un morfema extrasegmental després de la [ɾ] facilita l'explicació d'aquesta distribució excepcional. Vet aquí, doncs, un tret fonològic la perpetuació del qual en els parlars insulars del català tal vegada té alguna cosa a veure amb l'afirmació d'una singularitat territorial, marcada sens dubte per l'aïllament però potser també per la intuïció d'una continuïtat que, sobretot a l'Alguer, els cal asegurar; una continuïtat, ben mirat, com la que representa, en les formes del present estudiades, el morfema extrasegmental que hem proposat.

Referències bibliogràfiques

ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1929–1932): «La flexió verbal en els dialectes catalans.» *Anuari de l'Oficina Romànica de Llengua i Literatura* II–IV. Barcelona: Biblioteca Balmes.

ALSINA, Àlex (1990): «Un aspecte de la morfologia històrica catalana: la primera persona del singular del present d'indicatiu.» *Llengua & Literatura* 3:89–114.

BIBILONI, Gabriel (1983): *La llengua dels mallorquins. Anàlisi sociolingüística*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.

BURZIO, Luigi (1988): «English stress». In: Pier Marco BERTINETTO; Michele LOPORCARO [ed.], *Certamen Phonologicum. Papers from the 1987 Cortona Phonology Meeting*. Torino: Rosenberg; Sellier, 63–76.

CONTINI, Michel (1987): *Étude de Geographie Phonetique et de Phonetique Instrumentale du Sarde*. Torino: Edizioni dell'Orso.

DOLS, Nicolau (1993*a*): *The predictive formalization of consonantal contacts in Majorcan Catalan* (*Empirical and theoretical bases*). Tesina MPhil, Department of Hispanic Studies, University of Sheffield.

DOLS, Nicolau (1993*b*): «La silabificación del catalán en Mallorca.» *Hispanorama* 65:22–26.

DOLS, Nicolau; WHEELER, Max (1996): «El consonantisme final del mallorquí i el "llicenciament d'obertures".» *Caplletra* 19:51–63.

GOLDSMITH, John A. (1990): *Autosegmental & Metrical Phonology*. Oxford: Basil Blackwell.

GUSSMAN, Edmund (1992): «Resyllabification and Delinking: the Case of Polish Voicing.» *Linguistic Inquiry* 23:29–55.

IEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1992): «Sobre la grafia de la persona 1 del present d'indicatiu dels verbs a les Illes Balears.» *Documents de la secció*

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)

filològica II (Biblioteca filològica, XXVII). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 97–100.

JIMÉNEZ, Jesús (1996): «Els aplecs *ts* i *dz* en valencià. Una anàlisi des de la teoria de l'optimitat.» *Caplletra* 19:81–112.

KAYE, Jonathan (1990): «"Coda" Licensing.» *Phonology* 7:301–330.

KUEN, Heinrich (1932–1934): «El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana.» *Anuari de l'Oficina Romànica de Llengua i Literatura* 5: 121–177; 7:41–112.

MASCARÓ, Joan (1986): «Syllable-Final Processes in Catalan». In: Carol NEIDLE; Rafael A. NÚÑEZ-CEDEÑO [ed.], *Studies in Romance Languages.* Dordrecht: Foris, 163–180.

PALMADA, Blanca (1994): *La fonologia del català: els principis generals i la variació.* Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.

PALMADA, Blanca; SERRA, Pep (1991): «On the Specification of Coronals.» *Catalan Working Papers in Linguistics* 1:181–200.

PALMADA, Blanca; SERRA, Pep (1993): «Gliding processes, feature geometry and underspecification.» *Annual Conference of the LSB on Sound Change*. Bruxelles: Université Libre de Bruxelles.

RECASENS, Daniel (1991): *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

SANNA, Josep (1988): *Diccionari català de l'Alguer.* Barcelona: Fundació del II Congrés de la Llengua Catalana; Editorial Regina.

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.org/ianua/

BDD-A28792 © 2017 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:53:15 UTC)